

11. Потебня А.А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
12. Формановская Н.И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н.И. Формановская. – М. : Издательство „ИКАР”, 2007. – 480 с.
13. Янко Т.Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии / Т. Е. Янко // Вопросы языкознания. – 1999. – № 4. – С. 25–55.

Статья посвящена вопросу выделения типов побудительных речевых актов с учётом их прагматических характеристик. В ней проанализированы возможные основания выделения разновидностей коммуникативных актов. Осуществлена инвентаризация побудительных речевых актов на прагматической основе. Установлены основные прагматические факторы формирования побудительного речевого акта.

Ключевые слова: прагматика, речевой акт, побуждение, побудительный речевой акт, прагматический признак.

Article is devoted a question of allocation of types of incentive speech certificates taking into account their pragmatic characteristics. In it the possible bases of allocation of versions of communicative certificates are analysed. Inventory of incentive speech certificates on a pragmatic basis is carried out. The basic pragmatic factors of formation of the incentive speech certificate are established.

Keywords: pragmatics, the speech certificate, prompting, the incentive speech certificate, the pragmatic factor.

УДК 811.161.2'367.625.43

Шевчук С.В.

МОДЕЛІ АКТИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті проаналізовано найпоширеніші способи заміни активних дієприкметників у сучасній українській літературній мові. Ці утворення є суржилом і неприродним явищем в українській мові.

Ключові слова: норма літературної мови, активні дієприкметники, калька, іменникові перефразування, іменники-прикладки.

Загальновідомо, що українська мова упродовж тривалого часу була під забороною (незважаючи на те, що метрополій на пропаганда докладала неабияких зусиль, щоб довести цивілізованому світові, що мови народів Радянського Союзу перебувають у стадії бурхливого розквіту, що суспільна значимість мов, їх стилі функціонально збагачуються) і, на превеликий жаль,

залишається й понині падчеркою в офіційних кабінетах, на кафедрах багатьох вищих навчальних закладів, у академічних лабораторіях інститутів, на шпальтах багатьох газет, часописів, на радіо та телебаченні.

«У третьому тисячолітті на зміну тоталітаризму прийшла доба лібералізму – щоденного безкарного вбивання найвищих національних та духово-моральних цінностей на догоду прагматичному молохові та диявольському компромісові. Очевидно, що ідеологія вседозволеності запанувала в мові через нігілістичне трактування норми і сприйняття її як інструментального чинника, зведеного до примітивного порозуміння» [4, с.17].

Норма літературної мови – це історично зумовлений, найбільш поширений стандарт реалізації мовної системи або «найкращий для конкретного випадку варіант, що відібрало суспільство на певному етапі розвитку»[3, с. 94].

Отже, зразковість, правильність, досконалість – характеристики, що визначають нормативну літературну мову, високу культуру мови. Порушення літературної норми спричиняються «завмиранням» багатьох природних форм вираження, на зміну яким за умов потужного тиску зросійщення приходять форми спотворені. Тобто, у мовному мисленні сучасної української спільноти чимраз помітніше стає рабське копіювання російських зразків, небажання відійти від дослівності. Сучасні перекладачі воліють удатися до впровадження чужих словоформ, ніж дозволити собі переклад, що відповідає значенням, але не формою.

Особливу проблему морфології сучасної української літературної мови становлять активні дієприкметники, що творяться за допомоги суфіксів **-уч(ий), -ач(ий)**.

Як зазначає Ю.Шерех, вони не перебувають у регулярних мотиваційних зв'язках з відповідним типом дієслівних основ, а тому їх слід вважати периферійними щодо морфологічної системи української мови віддієслівними похідними й характеризувати як книжні витвори, що не властиві українському літературному слововживанню, стимульовані найбільшою мірою впливом російської мови. На це вказує О. Курило: «Українська мова не знає активних дієприкметників на **-ч(ий), -(в)ший**, ані пасивних на **-мий** у тому творенні та в тій функції, як їх уживає сучасна українська літературна мова, як ото: – *Тварини, живучі й живші на землі. Факт, спостерігаємий... Вражаючий випадок та ін.*» [4, 18].

Отже, активні дієприкметники не стали фактом української мови. Без сумніву, це потрібно послідовно відображати під час їх перекладу.

Через відсутність у словниках власне українських відповідників цієї лексики сучасні переклади з російської мови рясніють карикатурними кальками: подибуємо такі незграбні дієприкметникові конструкції як **контактуючі мови** замість природного **мови в контакті**.

Усім, хто дбає про культуру мовлення, варто скористатися найпоширенішими способами заміни активних дієприкметників, зокрема: **іменниками**:

ведучі університети – **провідні** університети;

виконуючий обов'язки – **виконувач** обов'язків;
виконуючий роль – **виконавець** ролі;
виступаючий – **промовець**;
відпочиваючий – **відпочивальник** (**відпочивальники**);
віруючий – **вірник**, **вірянин**;
головуючий зборів (засідання) – **голова** зборів (засідання);
граючий – **гравець**;
завідуючий кафедрою (відділом) – **завідувач** кафедри (відділу);
знаючий – **знавець**;
командуючий армією – **командувач** армії;
керуючий об'єктом – **керівник** об'єкту;
нападаючий футбольної команди – **нападник** футбольної команди;
працюючий – **працівник**;
орендує приміщення – **орендар**;
оточуюче середовище – **довкілля**, **навколишнє середовище**;
обслуговуючий персонал – **обслуга**;
патрулюючий – **патруль**;
стимулюючий – **стимулятор**;
стимулюючий фактор – **чинник заохочення** (**стимулювання**).

Досі багато хто з мовців залюбки вживає дієприкметник **діючий** (рос. *действующий*), тим часом як в українській мові є нормативні морфологічні варіанти, зокрема його треба замінити прикметником, утвореним від іншого кореня:

діючий вулкан – **активний** (**живий**) вулкан;
діючий порядок – **сучасний** порядок;
діюча модель – **робоча** модель;
діюча армія – **регулярна** армія;
діюче законодавство (указ) – **чинне** законодавство (указ);
діючі особи – **дійові особи**, **лицедії**;
діючий регламент – **чинний** регламент.

Не витримує жодної критики переклад російського дієприкметника *существующий* українським **існуючий**. Натомість видатний мовознавець С.Караванський у «Російсько-українському словнику складної лексики» до російського **существующий** подає цілий ряд відповідників, а саме: що існує, здатний (*змушений існувати*); (*в якомусь місці*) розташований, розміщений; (*права*) зафіксований, суцільний, чинний, сучасний, теперішній, сьогоднішній, наявний, не покійний, не мертвий, живий, (*у світі*) відомий [1, с. 618].

Вибір того чи іншого відповідника залежить насамперед від значення іменника, з яким поєднується дієприкметник. Отже, нормативними будуть:

існуюче законодавство – **чинне** законодавство;
існуючі думки – **відомі** (**наявні**) думки;
існуючі кордони – **сучасні** кордони;
існуючий у природі – **подибуваний** у природі;
існуючий порядок – **заведений** порядок;
існуючі проблеми – **наявні** проблеми;

існуюча система – **теперішня (сучасна)** система;

існуючі ціни – **теперішні** ціни.

Замість непотрібних і незграбних кальок **біжучий, домінуючий, вражаючий, наступаючий, плаваючий, слідуєчий** треба вживати прикметники або інші частини мови від інших коренів. Наприклад:

біжучий рядок – **рухомий** рядок;

вражаючий – **який вражає, здатний вразити, разючий, могутній, сильний**;

вражаючий ефект – **могутній** ефект;

домінуючий – **що домінує, найбільш поширений (популярний), панівний, переважний, домінантний, визначальний**;

домінуюче вживання – **переважне** вживання;

домінуюча ідея – **провідна, домінантна** ідея;

домінуючий чинник – **визначальний, основний** чинник;

домінуюча в суспільстві – тенденція, **що переважає в суспільстві** (останній приклад перекладається підрядним реченням);

наступаючий – **що наступає, прийдешній, наступний, близький, вже на підході, вже зовсім близько**;

з наступаючим Новим роком – з **настанням** Нового року!, з **передноворіччям!**, з **прийдешнім** Новим роком!;

плаваючий по морю – **мореплавець**;

плаваючий графік – **змінний** графік;

плаваючий курс валюти – **нестійкий (змінний)** курс валюти;

слідуєча зупинка – **наступна** зупинка;

справа в слідуєчому – справа **ця така, діло тут таке**;

слідуєчі питання – **такі** питання;

розуміємо слідуєче – розуміємо **таке**.

Під час перекладу активних дієприкметників можна послуговуватися віддієслівними прикметниками на **-льн(ий), -івн(ий), -лив(ий), -ч(ий), -ист(ий), -н(ий)**, наприклад:

гальмуючий прилад – **гальмівний** прилад;

випереджаючі темпи – **випереджальні** темпи;

вичікуючи тактика – **вичікувальна** тактика;

обтяжуючі обставини – **обтяжливі** обставини;

пануюча верства – **панівна** верства;

пояснююча записка – **пояснювальна** записка;

протиборствуючі табори – **протиборчі (супротивні, ворожі)** табори;

ріжучий інструмент – **різальний** інструмент;

супроводжуючі документи – **супровідні** документи.

Щодо російського дієприкметника **жизнеутверждающий**, то слід зауважити, що він дослівно не перекладається, а можна вживати слова **оптимістичний, динамічний, сповнений життя (енергії)**.

Активні дієприкметники можна замінювати прикметниками зі словами щораз, чимраз, дедалі:

зростаючі вимоги – **щораз вищі** вимоги;

зростаюча смертність – **щораз більша** смертність;
зростаючий тиск – **щораз більший** тиск;
зростаючі ціни – **щораз вищі** ціни;
слабнучі студенти – **дедалі слабші** студенти.

Ще й донині словники пропонують нібито українські відповідники **вищестоящий, нижчестоящий** до російських дієприкметників **вишестоящий, нижестоящий**. Замість цих незграбних «динозаврів» треба вживати форми вищого ступеня прикметників **вищий і нижчий**, або замінювати словами **зверхній; підпорядкований, низовий**.

Щоб уникнути невмотивованих кальок щодо активних дієприкметників, пропонуємо й інші варіанти їх перекладу: іменники-прикладки, безприйменникове та прийменниково-іменникове перефразування та дієприслівникові звороти:

початкуючий поет – **поет-початківець**;
практикуючий лікар – **лікар-практик**;
страйкуючі шахтарі – **шахтарі-страйкарі**;
знеболюючий засіб – **засіб знеболення (знечулення)**;
контролюючі органи – **органи контролю**;
підтверджуючі документи – **документи підтвердження**;
миючі засоби – **засоби для миття**;
покладаючий надії – **з надіями на**;
виступаючі депутати визначили – **виступаючи, депутати визначили**.

Українській мові зовсім не властиві активні дієприкметники і прикметники на **-в(ший)**:

Неправильно

бувший —
бувший у користуванні —
промокший —
тріснувший —

Правильно

колишній
уживаний
змоклий
тріснутий

Отже, парадигматичний різновид активних дієприкметників вийшов з ужитку і не властивий морфологічній системі сучасної української мови. Натомість українська мова багата на прикметники дієслівного походження на **-чий, -щий**, що втратили дієслівні ознаки (час і вид) і означають уже не дію, як дієприкметники, а постійну ознаку предмета, причому здебільшого в інтенсивному вияві: **співучий** народ, **цілющий** напій, **роботящі** руки, **родючий** ґрунт, **терпляча** жінка, **кусючий** характер, **лежачий** камінь, **загребущі** руки, **невсипуща** господиня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. – К.: Академія, 1998. – 711 с.
2. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – К., 2004. – 303 с.

3. Пилинський М. Мовна норма і стиль. – К., 1976. – 288 с.
4. Фаріон І. Мовна норма. Знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія]. – Вид. 3-тє, доп. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 336 с.

В статье рассматриваются самые распространённые способы замены активных причастий в современном украинском литературном языке. Эти образования есть суржигом и неестественным явлением в украинском языке.

Ключевые слова: норма литературного языка, активные причастия, калька, именные перифразирования, существительные-приложения.

The paper explores the most common ways to replace the active participles in the modern Ukrainian language. These formations are the so called SURZHUK and unnatural phenomenon in the Ukrainian language.

Keywords: standard of literary language, active participles, calque, nouns paraphrase, nouns-apposition.